

Ostvarivanje roditeljstva u istospolnim zajednicama s fokusom na posvojenje

Mihovilović, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:572509>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Ana Mihovilović

**OSTVARIVANJE RODITELJSTVA U ISTOSPOLNIM
ZAJEDNICAMA S FOKUSOM NA POSVOJENJE**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Ana Mihovilović

**OSTVARIVANJE RODITELJSTVA U ISTOSPOLNIM
ZAJEDNICAMA S FOKUSOM NA POSVOJENJE**

ZAVRŠNI RAD

Doc.dr.sc. Koraljka Modić Stanke

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
2.	Određivanje pojma istospolne zajednice.....	2
3.	Ostvarivanje istospolnih zajednica u roditeljskoj ulozi	4
3.1.	Rekonstruirane obitelji	4
3.2.	Medicinski potpomognuta oplodnja.....	7
3.3.	Surogatstvo.....	8
3.4.	Posvojenje	10
4.	Institut posvojenja	12
4.1.	Zakonsko uređenje instituta posvojenja u Republici Hrvatskoj.....	12
4.2.	Istospolne zajednice kao potencijalni posvojitelji u Republici Hrvatskoj	15
4.3.	Stavovi i uvjerenja o posvojenju od strane istospolnih zajednica	18
4.4.	Posvajanje od strane istospolnih zajednica u inozemstvu	20
4.5.	Dobrobit djece posvojene od strane istospolnih zajednica.....	22
5.	Zaključak.....	24
6.	Literatura	26

Ostvarivanje roditeljstva u istospolnim zajednicama s fokusom na posvojenje

Istospolne zajednice su noviji oblik obiteljske strukture koji predstavlja zajednicu obiteljskog života dvije osobe istog spola. Krajem 20. stoljeća krenula je borba za njihova prava koja bi ih izjednačila s drugim oblicima obiteljskih zajednica, a ključna prava vezana su uz formalizaciju životne zajednice i mogućnost stjecanja potomstva kroz alternativne oblike. Alternativni oblici proširenja obitelji su zasnivanje rekonstruirane obitelji, medicinski potpomognuta oplodnja, surogatstvo i posvojenje. Institut posvojenja neodvojiv je od ostalih oblika ostvarenja u roditeljskoj ulozi, a njegova važnost prikazana je detaljnom razradom svih navedenih oblika proširenja obitelji u i izvan Republike Hrvatske. Posebna pažnja usmjerena je na argumente kojima se koriste skupine u cilju ograničavanja prava LGBTIQ+ populacije u kontekstu roditeljstva, a spomenuti argumenti se obrađuju pregledom dosadašnjih istraživanja.

Ključne riječi: istospolne zajednice, posvojenje, roditeljstvo, LGBTIQ+

Achieving parenthood in same-sex unions with a focus on adoption

Same-sex unions are a new form of family structure that represents the family life union of two persons of the same sex. At the end of the 20th century began the fight for their rights that would equate them with other forms of family unions, and the key rights are related to the formalization of the living union and the possibility of acquiring offspring through alternative forms. Alternative forms of family expansion are forming a blended family, medically assisted fertilization, surrogacy and adoption. The institute of adoption is inseparable from other forms of realization in the parental role, and its importance is shown by a detailed elaboration of all the above forms of family expansion in and outside the Republic of Croatia. Special attention is focused on the arguments used by groups in order to limit the rights of the LGBTIQ+ population in the context of parenting, and the already mentioned arguments are processed by reviewing previous research.

Key words: same-sex unions, adoption, parenthood, LGBTIQ+

Izjava o izvornosti rada

Ja _____Ana Mihovilović_____ pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljen način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Ana Mihovilović (v.r.)

Datum: 30. kolovoza 2022.

1. Uvod

Obitelj je zajednica ljudi koja ima svoju specifičnu psihološku, emocionalnu, socijalnu, biološku, ekonomsku dimenziju, a ovisno o području znanosti navedene dimenzije bit će korištene u definiciji obitelji u različitom omjeru (Korać Graovac, 2015.). Obitelj je teško definirati zbog promjena u obiteljskoj strukturi i obiteljskim funkcijama tijekom povijesti. U zakonodavstvu Republike Hrvatske obiteljsko-pravni odnosi determinirani su pojmovima srodstva i roditeljske skrbi (Obiteljski zakon, NN 103/2015, 98/2019). Srodstvo je vezano uz krvnu vezu među pojedincima te se oslanja na biološke čimbenike kojima se definira obitelj, dok je roditeljska skrb široki pojam koji se može poistovjetiti s pojmom roditeljstva u društvenim znanostima.

Roditeljstvo je niz zadataka koji proizlaze iz odnosa roditelja i djeteta. Zadaci obuhvaćaju donošenje odluka u ime djeteta i za dijete, preuzimanje roditeljske uloge i redefiniranje vlastitog vrijednosnog sustava, ulaganje vlastitih emocija te psiholoških i materijalnih potencijala s uzrokom i ciljem u emocionalnoj povezanosti odnosno privrženosti prema djetetu i svjedočenju njegovog razvoja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006.). Krvno srodstvo veže se uz pojam privrženosti, no promatrano u sklopu ostalih roditeljskih zadaća važnost krvnog srodstva je zanemariva, a privrženost je ostvariva i u drugim interpersonalnim, a ne samo biološki determiniranim odnosima. Dominacija roditeljstva i/ili pojma roditeljske skrbi u usporedbi s krvnim srodstvom u definiranju obitelji osobito je važna za istospolne zajednice koje tendenciju prema proširenju obitelji ostvaraju na alternativne načine.

Zajednice obiteljskog života koje se temelje na odnosu dvije osobe istog spola nisu se u mogućnosti reproducirati biološkim putem jer se reprodukcija čovjeka temelji na oplodnji, spajanju ženske i muške spolne stanice. Stoga proširenje obitelji i reprodukcija u istospolnim zajednicama ovise o prethodnom ostvarenju roditeljske uloge koja se prenosi na partnera ili partnericu kod zasnivanja rekonstruirane obitelji, o medicinski potpomognutoj oplodnji, surogat majčinstvu i posvajanju/posvojenju djece. Dostupnost nabrojanih alternativa ovisi o pravnom uređenju države te razvijenosti i otvorenosti društva čiji se potencijalni negativni stavovi temelje na stereotipima i predrasudama. Istospolne zajednice kao dio LGBTIQ+ populacije u

stalnoj su borbi za svoja prava koja imaju na temelju načela jednakosti i ravnopravnosti sadržanih u etičkim kodeksima, zakonima i podzakonskim aktima, Ustavu te međunarodnim dokumentima (Barić i Vincan, 2013.).

2. Određivanje pojma istospolne zajednice

Istospolna zajednica je pojam koji označava životnu zajednicu dvije osobe istog spola, partnere ili partnerice. U Hrvatskom zakonodavstvu definira se kroz Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola (NN 92/2014, 98/2019) koji razlikuje formalni i neformalni oblik istospolne zajednice. Zakon je produkt referenduma Republike Hrvatske iz 2013. godina čija je tema bila definiranje braka kao heteroseksualne zajednice u Ustavu kao temeljnom pravnom aktu s najvećom zakonskom snagom u državi (Korać Graovac, 2015.). Zakon uređuje formalni oblik istospolne zajednice kao životno partnerstvo odnosno zajednicu obiteljskog života dvije osobe istog spola sklopljenu pred nadležnim tijelom te sav njen sadržaj. Prema istom zakonu, neformalni oblik životnog partnerstva zajednica je obiteljskog života dvije osobe istog spola koja traje minimalno tri godine i udovoljava pretpostavkama navedenim u zakonu. Postojanje neformalnog životnog partnerstva podrazumijeva da partneri ili partnerice nisu sklopile životno partnerstvo prema uvjetima propisanim zakonom odnosno uz prisutnost nadležnog tijela. Kod definiranja neformalnog životnog partnerstva korištena je definicija istospolne zajednice iz Zakona o istospolnim zajednicama (NN 116/2003) koja je uz već navedeni sadržaj propisivala poštivanje načela ravnopravnosti, međusobnog poštivanja i pomaganja te emocionalne povezanosti od strane partnera ili partnerica.

Uređenje istospolne zajednice odnosno životnog partnerstva i neformalnog životnog partnerstva u Zakonu o životnom partnerstvu osoba istog spola (NN 92/2014, 98/2019) sadržajno se preklapa s uređenjem braka i izvanbračne zajednice u Obiteljskom zakonu (NN 103/2015, 98/2019) uz očigledne iznimke po pitanju terminologije i pitanja spola pojedinaca na koje se zakon odnosi. Navedene sličnosti nalaze se primarno u uvjetima za sklapanje i prestanak zajednice te pravnim učincima koji proizlaze iz nje. Generalno govoreći, Zakon od životnom partnerstvu osoba istog

spola (NN 92/2014, 98/2019) može se smatrati nadopunom Obiteljskog zakona (NN 103/2015, 98/2019).

Istospolna zajednica može se definirati i u kontekstu pripadnosti LGBTIQ+ zajednici. Naziv LGBTIQ+ zajednice predstavlja seksualni identitet članova zajednice odnosno lezbijke, gay osobe, biseksualne osobe, transseksualne osobe, interseksualne osobe, queer osobe, aseksualne osobe, a znak plusa predstavlja sve ostale skupine koji nisu obuhvaćene prethodnom terminologijom. Skupina se nekad javlja i pod skraćenim nazivom LGBT/LGBT+ koji označava njenu postupnu evoluciju u sadašnju zajednicu. Definiranje LGBTIQ+ zajednice složen je proces koji uključuje distinkciju roda i spola pojedinca, rodnog i spolnog identiteta te seksualne orijentacije (Wagaman, 2016.).

Temelj istospolne zajednice je intiman odnos između dvije osobe istog spola, dva muškarca ili dvije žene. U pravilu to označava zajednicu dvije lezbijke ili dvije gay osobe s obzirom na to da je lezbijka žena koja ostvaruje emocionalne, seksualne i partnerske odnose s drugom ženom, a gay osoba je muškarac koji ostvaruje emocionalne, seksualne i partnerske odnose s drugim muškarcem. Navedene skupine zajednički su objedinjene pod nazivom homoseksualnih osoba/ homoseksualaca, a definicija navedene seksualne orijentacije je seksualna i romantična privlačnost među osobama istog spola (Wagaman, 2016.).

Ipak homoseksualna orijentacija nije nužno vezana za postojanje istospolne zajednice. Prva iznimka odnosi se na osobe homoseksualne orijentacije koje su heteroseksualnim zajednicama, zajednicama dvije osobe različitog spola. Do navedene pojave može doći potiskivanjem seksualnosti kod pojedinca zbog društvenog neprihvatanja ili u slučaju pojedinaca koji se identificiraju kao seksualno fluidne s obzirom na to da homoseksualnost može biti primarna ili isključiva kategorija. Također, u istospolnoj zajednici mogu biti pojedinci koji se identificiraju kroz ostale rodne i spolne identitete, seksualne orijentacije od kojih se izdvajaju biseksualne osobe koje romantičnu i seksualnu privlačnost imaju prema oba spola.

Upravo zbog prikazane kompleksnosti definiranja istospolne zajednice u kontekstu društvenog poimanja, spola i roda te seksualne orijentacije zakonska definicija odgovarajuća je alternativa. Ponajprije jer pruža jasno i jednostavno

određenje određenog pojma. Također, zakonodavstvo prilikom kreiranja propisa uzima u obzir mišljenje javnosti pa korištene definicije na dobar način ocrtavaju društvene stavove i kulturu društva.

3. Ostvarivanje istospolnih zajednica u roditeljskoj ulozi

Istraživanje Gates i suradnika (2007.) postavlja temelje spoznaja o roditeljstvu istospolnih zajednica. Iako se podaci odnose na Sjedinjene Američke Države, dobivene informacije pomažu percipirati značenje i aktualnost navedene teme. Skoro polovica ispitanih pojedinaca ima želju za potomstvom, a 1/3 žena i 1/6 muškaraca već se ostvarila u roditeljskoj ulozi. Zainteresiranima za posvojenje djece izjasnilo se 2 milijuna ispitanih homoseksualnih osoba. U svojim tendencijama da prošire obitelj i steknu potomstvo, homoseksualne osobe uz institut posvojenje okreću se i medicinski potpomognutoj oplodnji, surogat majčinstvu te zasnivanju rekonstruiranu obitelji.

3.1. Rekonstruirane obitelji

Sastav obitelji determiniran je društvenim promjenama i promjenama pojedinca kao osnovne jedinice zajednice života. Obitelj se mijenja od tradicionalne, proširene obitelji koja se temelji na poštivanju i solidarnosti među članovima do manje zajednice raznovrsnih oblića. Određene iznimke od uobičajene uže obitelji koja se sastoji od oca, majke i potomstva postojale su uvijek, a navedene iznimke su dominantno bile jednoroditeljske i rekonstruirane obitelji. Jednoroditeljske obitelji posljedica su udovstva pojedinca zbog neodgovarajućih uvjeta rada, nerazvijenog zdravlja, ratova i sličnih okolnosti u prošlosti, a ponekad su bile proizvod skandaloznih odnosa poput afera ili odnosa prije braka koji bi rezultirali izopćavanjem žena iz društva (Grozđanić, 2000.). Rekonstruirane obitelji svoj nezgrapni naziv dobivaju prijevodom pojma *blended family* s engleskog jezika, a nastaju začetkom zajednice u kojoj pojedinac već ima potomstvo iz prethodnog (ne)formalnog odnosa (Nixon i Hadfield, 2016.). Na promjene u strukturi obitelji utjecala je industrijalizacija,

urbanizacija, feminizam, a u kontekstu istospolnih zajednica najveće promjene nastaju tijekom 20. stoljeća borbom za prava pripadnika LGBTIQ+ zajednice.

Rekonstruirana obitelj se ističe kao sve češći oblik obitelji u društvu. Primarno jer je trend razvoda braka u porastu kao i prekidi te izmjene romantičnih i seksualnih partnera, ali i zbog određenja rekonstruirane obitelji po kojem se obitelj i roditeljstvo temelje na ispunjenju roditeljskih zadaća. Začetak navedene obitelji već je opisan kao nova zajednica u kojoj jedan ili oba partnera već imaju potomstvo iz prethodnog (ne)formalnog odnosa. Naglašeno je biološko roditeljstvo samo jednog partnera, dok drugi partner roditeljsku ulogu stječe kroz skrb o djetetu/djeci. Opisana obiteljska struktura česta je pojava za istospolne zajednice te se, primjerice, u Kanadi pojavljuje u 49.7% istospolnih zajednica s djecom (Lavoie i Saint-Jacques, 2020.). Prevalencija rekonstruirane obitelji kod istospolnih zajednica povezuje se sa „izlaskom iz odmara“ odnosno *coming out*-om osoba homoseksualne i biseksualne orijentacije. Naime, zbog negativne percepcije homoseksualne i biseksualne orijentacije u društvu, veliki broj pripadnika LGBTIQ+ populacije potiskuje svoju seksualnost te ostvaruje heteroseksualne odnose ili pak ulazi u njih u razdoblju ispitivanja svoje seksualnosti (Lavoie i Saint-Jacques, 2020.).

Roditeljsku ulogu utemeljenju na roditeljskim zadaćama u rekonstruiranoj obitelji imaju oba partnera istospolne zajednice, dok je službeni status roditelja i/ili skrbnika definiran u skladu sa zakonom. U zakonodavstvu Republike Hrvatske istaknuto je kako dijete mogu posvojiti bračni i izvanbračni drugovi ako je drugi bračni ili izvanbračni drug roditelj djeteta, dok drugi oblici zajednice obiteljskog života nisu obuhvaćeni (Obiteljski zakon, NN 103/2015, 98/2019). Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola (NN 92/2014, 98/2019) kao nadopunu propisuje pravo životnih partnera na ostvarivanje roditeljske ili partnerske skrbi nad djetetom ili djecom drugog partnera. Osim pravnog uređenja države, krucijalan je status drugog biološkog roditelja pred zakonom odnosno prava potencijalnog partnera ograničena su postojanjem prava drugog biološkog roditelja. Partner bez obzira na dinamiku biološki roditelja i njihov status pred zakonom ostvaruje pravo na privremenu skrb i viđanje djeteta po prestanku životne zajednice (Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, NN 92/2014, 98/2019).

Istraživanje Perry-Fraser i Fraser (2017.) pokazuje da je početak životne zajednice u rekonstruiranim obiteljima izrazito stresno razdoblje obilježeno brojnim promjenama. Promjene se mogu odnositi na novo mjesto stanovanja, prilagodbu novom socijalnom okruženju, upoznavanje s novim članovima obitelji te prilagodbu životu u dvije životne zajednice u slučaju razvoda roditelja (Perry-Fraser i Fraser, 2017.). Količina promjena osobito je značajna u kontekstu dječje dobrobiti. Kohezija i adaptacija djece na život u rekonstruiranoj obitelji veže se uz odnos bivših partnera. U slučaju razvoda braka ili prekida životne zajednice u kojoj je postojalo nasilje, adaptacija djece novonastaloj obiteljskoj zajednici bit će puno brža i uspješnija. Razvod braka ili prekid životne zajednice koja je rezultirala nesređenim odnosima između bivših partnera može za posljedicu imati lošu adaptaciju djece na novonastalu obiteljsku zajednicu (Perry-Fraser i Fraser, 2017.).

Rekonstruirane obitelji pripadnika LGBTIQ+ sve češći su oblik obiteljskog života (Claxton-Oldfield i O'Neil, 2007.). Istraživanje pokazuje da je 5 milijuna žena i 3 milijuna muškaraca homoseksualne orijentacije u Sjedinjenim Američkim Državama ostvareno u ulozi roditelja (Hall i Kitson, 2000., prema Claxton-Oldfield i O'Neil, 2007.). Broj rekonstruiranih obitelji nije moguće utvrditi jer mnogi skrivaju informacije o seksualnoj orijentaciji i obiteljskom statusu kako ne bi izgubili prava viđanja djece ili skrbništvo nad djecom. Rekonstruirane obitelji društveno se percipiraju kao disfunkcionalne u odnosu na klasičnu nuklearnu obitelj, a u kombinaciji s homoseksualnom orijentacijom njihova stigmatiziranost unutar društva raste. Prema Stewart (2007.) rekonstruirane obitelji homoseksualaca suočavaju se s diskriminacijom više nego li ijedan drugi tip rekonstruirane obitelj poput neformalnih rekonstruiranih obitelji ili raso miješanih rekonstruiranih obitelji.

Istraživanja usmjerena na rekonstruirane obitelji dva muškarca su rjeđa zbog prakse kojom se primarno skrbništvo nad djecom dodjeljuje majkama (Berger, 1998.). Bez obzira na brojnost pojedinih obiteljskih struktura ne postoje podaci o utjecaju i/ili povezanosti odrastanja u rekonstruiranoj obitelji istospolnih partnera i psihoemocionalnih te kognitivnih problema kod djece. Patterson (2000.) proučavajući mentalno zdravlje, samopoimanje, probleme u ponašanju, moral i vršnjačke odnose zaključuje da ne postoji razlika u dobrobiti djece s obzirom na odrastanje u rekonstruiranoj obitelji homoseksualnih ili heteroseksualnih partnera. Nadalje, u

longitudinalnom istraživanju Gartrella i Bosa (2010) rezultati pokazuju da djeca odrasla u istospolnoj zajednici dvije žene iskazuju veće samopouzdanje i samopoštovanje nego li djeca heteroseksualnih partnera. Unatoč pozitivnim rezultatima istraživanja, rekonstruirane obitelji sustavno se susreću s neprihvatanjem i manjkom legalne zaštite obiteljskih interesa. Kao najvažniji faktor ističe se senzibilizacija društva koja u potpunosti izostaje u praksi, a Lynch (2004.) godina ističe kako se manjak senzibilizacije uočava već u obrazovnom sustavu gdje su seksualne manjine potpuno zanemarene.

3.2. Medicinski potpomognuta oplodnja

Medicinski potpomognuta oplodnja je skup medicinskih postupaka, metoda i tehnika koji se koriste u cilju začeca kod neuspješno liječenje plodnosti ili u svrhu izbjegavanja daljnjeg prijenosa teških genetskih bolesti (Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji, NN 86/2012). Pravo na medicinsku potpomognu oplodnju ostvaruju punoljetni i poslovno sposobni bračni i izvanbračni partneri koji s obzirom na dob i zdravstveno stanje mogu skrbi o djetetu, a isto pravo ima i punoljetna te poslovno sposobna žena pod istim uvjetom. Oplodnja se dijeli na homolognu ili heterolognu. Homologna oplodnja naziv je za oplodnju spolnih stanica bračnih ili izvanbračnih partnera, dok heterologna oplodnja podrazumijeva korištenje spolne stanice jednog bračnog ili izvanbračnog partnera te spolne stanice darivatelja. Heterologna oplodnja koristi se kod oplodnje žene bez bračnog ili izvanbračnog partnera, a može se koristiti i kod bračnih ili izvanbračnih parova zbog neplodnosti jednog partnera ili u svrhu izbjegavanja daljnjeg prijenosa teških genetskih bolesti. Cjelokupni proces prožet je zavidnom količinom informiranja, savjetovanjem i birokracijskim postupcima. Iako je medicinski potpomognuta oplodnja načelno dostupna i za gay i za lezbijske parove, za gay parove ona podrazumijeva potpomognutu oplodnju uz surogatstvo koje nije omogućeno u svim državama. Primjerice, prema zakonu Republike Hrvatske surogat majčinstvo je apsolutno zabranjeno bez obzira na spol, seksualnu orijentaciju i druge karakteristike potencijalnih tražitelja usluge (Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji, NN 86/2012).

Promatrajući zakonsko uređenje drugih država Europe može se zaključiti da je pravna regulativa Republike Hrvatske u skladu s tendencijama Europske Unije. U 27 država Europske Unije i Velikoj Britaniji potpomognuta oplodnja je namijenjena bračnim i izvanbračnim partnerima, a do 2014. godine samo je 11 od 28 država je omogućilo potpomognutu oplodnju žena bez partnera (Busardò i sur., 2014.). Zemlje se razlikuju i po statusu donatora spolne stanice u heterolognoj oplodnji pa u Švedskoj dijete ima pravo na informacije o donatoru, dok je u većini zemalja status donatora ograničen načelom anonimnosti (Asplund, 2020.). Propisi pretežito isključuju istospolne zajednice, no izostanak izričite zabrane nudi svojevrstu priliku za istospolnu zajednicu dvije žene. Naime, propisi omogućuju oplodnju ženi koja svoje dijete može neometano odgajati u istospolnoj zajednici, a ovisno o drugim pravnim propisima dijete može biti posvojeno od strane partnera. Liberalnije poglede na potpomognutu oplodnju imaju Sjedinjene Američke Države koje ograničenja prema spolu ili seksualnoj orijentaciji smatraju diskriminacijom (Asplund, 2020.), no i tamo postoje razlike u propisima ovisno o pojedinoj saveznoj državi.

Na svjetskoj razini medicinski potpomognuta oplodnja se veže uz mnoge moralne dileme koje nisu vezane za spol poput genetskog inženjeringa i komercijalizacije potpomognutog roditeljstva (De Wert i sur., 2014.). Medicinski potpomognuta oplodnja za partnere muškog spola nije moguća bez surogatstva, dok istospolne zajednice žena želju za potomstvom ostvaruju u već spomenutoj sivoj zoni nedorečene regulative. Podaci koji izdvajaju istospolne zajednice kao neprihvatljive po pitanju odgoja i skrbi te objektivni razlozi zbog kojih bi istospolne zajednice bile u nepovoljnijem položaju od heteroseksualnih zajednica po pitanju potpomognute oplodnje ne postoje (De Wert i sur., 2014.). Iako je stavljanje istospolnih zajednica u nepovoljniji položaj po pitanju pristupa medicinski potpomognutoj oplodnji diskriminatorno, takva praksa je uobičajena.

3.3. Surogatstvo

Surogatstvo ili surogat majčinstvo je oblik stjecanja potomstva kroz pravni sporazum između žene koja prolazi kroz trudnoću i osobe ili osoba koji se smatraju

roditeljima djeteta (Nakash i Herdiman, 2007.). Danas je surogat majčinstvo način proširenja obitelji za heteroseksualne zajednice u slučaju specifičnih problema sa začecem, ali i način proširenja obitelji na koji se istospolne zajednice pretežito odlučuju ukoliko im je to omogućeno. Razlozi zbog kojeg odabiru surogatstvo su manjak drugih opcija, birokratska složenost postupka posvajanja, zdravstveni razlozi i drugi čimbenici.

Razlikujemo genetsko i gestacijsko surogatstvo. Kod genetskog surogatstva dolazi do oplodnje surogat majke spolnom stanicom namjeravanog oca, a kod gestacijskog se provodi izvantjelesna oplodnja te se oplodena jajna stanica odnosno embrio postavlja u maternicu surogat majke. Gestacijska oplodnja se koristi kod heteroseksualnih partnera u slučajevima kada je par plodan i nema problema sa začecem, ali žena ne može iznijeti trudnoću do kraja (poroda). Gestacijskom oplodnjom surogat majka nije biološki roditelj rođenog djeteta jer njene spolne stanice ne sudjeluju u oplodnji. Za oplodnju se koriste spolne stanice partnera ili samca te potencijalnog donatora s obzirom na specifične potrebe korisnika medicinske potpomognute oplodnje. Genetsko surogatstvo koristi pojedinac ili istospolna zajednica kada odaberu oplodnju koja uključuje spolnu stanicu surogat majke ili heteroseksualni par u slučajevima neplodnosti žene (Nakash i Herdiman, 2007.). Genetskim surogatstvom surogat majka ujedno je i biološka majka djeteta. Bez obzira na vrstu oplodnje, kada je riječ o surogatstvu kao metodi za proširenje obitelji istospolnih zajednice, jedan partner postaje biološki roditelj, dok drugi status roditelja ostvaruje pravnim putem ili oba partnera roditeljski status ostvaruju pravnim putem.

U Republici Hrvatskoj Zakonom o medicinski potpomognutoj oplodnji (NN, 86/2012) oplodnji surogat majčinstvo je zabranjeno. Istospolne zajednice imaju pravo na uslugu surogatstva u drugoj državi, a države u kojima je surogat majčinstvo legalno su Velika Britanija, Grčka, Izrael, Armenija, Gruzija, Sjedinjene Američke Države i Australija. U Nizozemskoj je surogat majčinstvo legalno uz posebne uvjete kao što je osobni pronalazak surogat majke od strane zainteresiranog para te isključivo provođenje gestacijske oplodnje. Surogat majčinstvo često je nedefinirano, a zakonski je zabranjeno u većini država Europe (Kovaček-Stanić, 2013.).

Poput medicinski potpomognute oplodnje i surogatstvo podliježe moralnim dilemama u društvu. Najnaglašenija moralna dilema veže se uz njegovu komercijalizaciju kojoj su podložnije slabije razvijene zemlje kojima je surogat majčinstvo izvor prihoda pa je u njima češće zakonski dopušteno (De Wert, 2014.). Uz moralne dvojbe vezane uz pravo čovječanstva da intervenira u stvaranje života, postoje i one vezane uz spol i seksualnu orijentaciju potencijalnih roditelja, no kao i kod potpomognute oplodnje one su sekundarne u odnosu na kontroverze koje se vežu uz surogatstvo kao način stjecanja potomstva. Zbog svoje specifičnosti surogatstvo je dostupno kao birokratski i financijski zahtjevna opcija za koju se u novije vrijeme češće odlučuju muškarci s obzirom na nemogućnost ostvarenja u roditeljskoj ulozi kroz potpomognutu oplodnju bez surogat majčinstva. Za istospolne zajednice dva muškarca želja za biološkim potomstvom je psihološki i emocionalno značajna te simbolički odgovara heteronormativnom viđenju uloge muškarca kao nositelja obiteljske povijesti i naslijeđa (Dempsey, 2013.).

Osim financijske i birokratske zahtjevnosti, surogatstvo je i psihoemocionalno iscrpljujuće. U istraživanju Ziv i Freund-Eschar (2015.) 16 budućih očeva prosječne dobi od 35.5 godina istaknulo je osjećaj anksioznosti i frustracije tijekom cijelog procesa zbog geografske udaljenosti između surogat majke s obzirom na to da je riječ o surogatstvu u inozemstvu. Udaljenost je bila značajna jer su budući očevi strahovali od manjka privrženosti između njih i djece zbog nedostatka fizičke prisutnosti tijekom trudnoće. U cijelom postupku surogatstva krucijalno je prihvaćanje i neformalna podrška koju budući roditelji primaju od svog okruženja, primarno obitelji i prijatelja. Dobrobit roditelja koji su potomstvo stekli kroz surogatstvo predmet je istraživanja Van Rijn-van Gelderen i suradnika (2018.). Rezultati istraživanja ukazali su na niske vrijednosti stresa, anksioznosti i depresije kod roditelja te relativno zadovoljstvo intimnim odnosom.

3.4. Posvojenje

Posvojenje je poseban oblik stjecanja potomstva kroz obiteljsko-pravno zbrinjavanje djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi s kojim započinje trajan odnos

između posvojitelja i djeteta (Obiteljski zakon, NN 103/2015, 98/2019). Navedeni odnos je po svojim pravima i obvezama istovjetan odnosu bioloških roditelja i djeteta. Posvojenjem se stječe pravo na roditeljsku skrb koja je prethodno uspoređena s roditeljskim zadaćama. Roditeljska skrb je temelj za dobivanje statusa roditelja pred zakonom. Ona se sastoji od prava i dužnosti vezanih za zaštitu osobnih prava djeteta, a to su zdravlje, zaštita, razvoj, odgoj, obrazovanje, njega, mjesto stanovanja i održavanje osobnih odnosa (Obiteljski zakon, NN 103/2015, 98/2019). Svi navedeni aspekti djetetova života povjereni su roditeljima, a država intervenira u slučaju njihova kršenja odnosno u slučajeva zanemarivanja i zlostavljanja djece u raznim oblicima. Intervencija države predviđena je u obliku mjera za zaštitu prava i dobrobiti djeteta.

Osim roditeljske skrbi, neizostavan pojam u pravnom uređenju posvojenja je dobrobit djece. Pojam je relativno mlad, a razvio se iz pojma najboljeg interesa djeteta. U mnogoj stručnoj literaturi, pravnim dokumentima, smjernicama i drugim podacima koristi se izraz najboljeg interesa djeteta koji je u bliskoj prošlosti bio temelj uređenja zakonodavstva vezanog za prava i dobrobit djece, no u praksi je doveo do brojnih implikacija. Stručnjaci su često u donošenju odluka i rješavanju slučajeva naglašavali najbolji interes koji je bio svrha i cilj njihovog djelovanja, a problem je nastao kada su se roditelji u donošenju vlastitih odluka počeli pozivati na isti najbolji interes. U tom trenutku osviješten je potencijal izraza da se odredi ovisno o subjektivnoj perspektivi svih sudionika uključenih u određeni proces ili zbivanje. Taj isti potencijal koji je bio svrha djelovanja stručnjaka, roditelji su mogli zloupotrijebiti da opravdaju vlastito pogrešno postupanje (Šeparović, 2014.).

Pojam dobrobiti djece predstavlja zamjenu za najbolji interes djece u zakonodavnoj praksi, ali i drugim područjima rada s djecom. U njemu je da i dalje istaknuta potreba za individualizacijom u rad što je naslijeđe zamijenjenog pojma, no pojam počiva na objektivnim kriterijima. Dobrobit djece označava postupanje u skladu s dječjim pravima čiji je sadržaj propisan međunarodnim dokumentima (Šeparović, 2014.). U društvene znanosti je uvedena pod nazivom subjektivne dobrobiti djece koja obuhvaća široki koncept samoprocjene pojedinca o pojedinim aspektima svog života te procjenu životnih okolnosti sukladno objektivnim pokazateljima (Rajhvajn Bulat, 2019.).

4. Institut posvojenja

Posvojenje je dio pravnog uređenja države pa postoje razlike među različitim zemljama u procesu zasnivanja posvojenja, pretpostavkama na strani potencijalnog/ih posvojitelja i djeteta te drugim aspektima procesa. Različita pravna regulacija posvojenja javlja se u generalnom istom društvenom ambijentu unutar kojeg je mišljenje građana podijeljeno. Dio građana ne vidi razlog zbog kojeg bi istospolne zajednice bile diskriminirane te odbačene kao mogući posvojitelji, dok se dio građana zalaže za ograničenje prava istospolnih zajednica kada je u pitanju posvajanje. Njihovi argumenti se temelje na opisu istospolne zajednice kao teološki nemoralne, neprirodne i neodgovarajuće okoline za dobrobit djeteta, podržavajuće okoline za razvoj homoseksualne orijentacije te nositelja stigme koja se širi na dijete (Clarke, 2001). Provedena istraživanja, poput istraživanja Perrin i suradnika (2013.), pobijaju navedene argumente te istospolnu zajednicu izjednačavaju s ostalim zajednicama obiteljskog života.

4.1. Zakonsko uređenje instituta posvojenja u Republici Hrvatskoj

U Republici Hrvatskoj posvojenje je uređeno Obiteljskim zakonom (NN 103/2015, 98/2019). Dopuna zakonskoj regulativi predviđena je u obliku Pravilnika o elementima koji se odnose na podobnost i prikladnost za posvojenje, sadržaju stručnog mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje, metodama utvrđivanja podobnosti i prikladnosti, sadržaju izvješća o djetetu, vođenju registra o potencijalnim posvojiteljima te načinu vođenju registra o posvojenjima (NN 106/14).

U obiteljskom zakonu (NN 103/15, 98/19) definirani su svrha i sadržaj koji su objašnjeni u prethodnom poglavlju te pretpostavke za zasnivanje posvojenja i pravni učinci koji proizlaze iz njega. Pretpostavke se dijele na pretpostavke na strani roditelja i pretpostavke na strani djeteta. Posvojeno može biti dijete do 18. godine. Ako je dijete nepoznatog podrijetla, posvojenje nastupa prolaskom roka od 3 mjeseca od rođenja ili napuštanja. Dijete maloljetnih roditelja moguće je posvojiti godinu dana nakon njegovog rođenja pod uvjetom da ne postoje šanse o podizanju djeteta u biološkoj obitelji. Nije moguće posvojiti krvnog srodnika u ravnoj lozi, brata i/ili sestru. Pitanje

obiteljsko-pravne zaštite krvnog srodnika, brata i/ili sestre obuhvaćeno je Zakonom o udomiteljstvu (NN 115/2018, 18/2022) kroz srodničko udomiteljstvo. Također, skrbnik ne može posvojiti svog štićenika dok službenim putem nije razriješen svojih dužnosti.

Pretpostavke na strani posvojitelja su brojnije. Potencijalni posvojitelj mora imati 21. godinu te biti minimalno osamnaest godina stariji od posvojenika. Dob posvojitelja iznimno može biti niža, no razlika u godinama ne. Posvojenje je omogućeno bračnim i izvanbračnim partnerima kao paru ili zasebno uz pristanak drugog partnera, jednom bračnom ili izvanbračnom partneru da posvoji dijete drugog partnera ili osobi koja nije u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici odnosno samcu. Poželjno je da posvojitelj bude hrvatski državljanin, iako je zbog dobrobiti djeteta dopušteno posvajanje stranog državljanina. Osoba lišena poslovne sposobnosti ne može posvojiti dijete, kao ni osoba lišena prava na roditeljsku skrb ili osoba čija osobnost i/ili ponašanje nisu poželjne za dodjelu roditeljske skrbi (Obiteljski zakon, NN 103/2015, 98/2019).

Za zasnivanje posvojenja potreban je pristanak djetetovih roditelja. U slučaju smrti, nestanka ili nepoznatog roditelja pristanak roditelja nije potreban. Pristanak osobe lišene poslovne sposobnosti nadomješta se odlukom suda. Pristanak nije potreban kada je roditelju oduzeto pravo na roditeljsku skrb. Također, potreban je pristanak djeteta nakon navršene 12. godine života. Mlađa djeca imaju pravo izreći svoje mišljenje o postupku, a ono se uzima u obzir sukladno dobi i zrelosti djeteta. Uz nekim slučajevima pribavlja se pristanak i/ili mišljenje skrbnika o posvojenju (Obiteljski zakon, NN 103/2015, 98/2019).

Iz perspektive djeteta postupak kreće pristankom roditelja ili odlukom suda o mogućnosti posvojenja djeteta te oduzimanjem roditeljske skrbi biološkom roditelju/roditeljima. Postupak posvojenja se nastavlja odabirom odgovarajućih roditelja komparativnom analizom osobina i potreba djeteta te mišljenja o podobnosti i prikladnosti posvojitelja. Daljnji postupak usmjeren je na postupno upoznavanje posvojitelja i posvojenika te birokracijske postupke vezane za institut posvojenja, primjerice izmjena podataka u rodnom listu posvojenog djeteta. Posvojenjem između stranki, posvojitelja i posvojenika, nastaje srodstvo iz kojeg proizlaze sva prava i

dužnosti objedinjena u zakonu. Istovremeno prestaju prava i obveze između posvojenika i biološke obitelji, osim ako se radi o posvajanju djece bračnog ili izvanbračnog druga (Obiteljski zakon, NN 103/2015, 98/2019).

Iz perspektive pojedinca ili partnera koji žele posvojiti dijete postupak posvojenja počinje predajom pisane prijavu namjere posvojenja i zahtjeva za procjenu podobnosti i prikladnosti potencijalnih posvojitelja u nadležnom centru za socijalnu skrb. Nakon toga potencijalni posvojitelji imaju obvezu pohađanja programa za stručnu pripremu potencijalnih posvojitelja. U roku od 6 mjeseci od predaje prijave i zahtjeva nadležni centar za socijalnu skrb donosi mišljenje o podobnosti i prikladnosti sukladno posebnom pravilniku nadležnog ministarstva, u ovom trenutku Ministarstva rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike. U slučaju pozitivnog mišljenja samac, bračni ili izvanbračni partneri ulaze u registar potencijalnih posvojitelja (Obiteljski zakon, NN 103/2015, 98/2019).

Postupak procjene podobnosti i prikladnosti potencijalnih posvojitelja provodi se prema pravilniku nadležnog ministarstva. Pravilnik o elementima koji se odnose na podobnost i prikladnost za posvojenje, sadržaju stručnog mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje, metodama utvrđivanja podobnosti i prikladnosti, sadržaju izvješća o djetetu, vođenju registra o potencijalnim posvojiteljima te načinu vođenju registra o posvojenjima (NN 106/14) uređuje sva područja procjene podobnosti i prikladnosti koja nosi u svom nazivu. Procjena se temelji na fizičkim, psihičkim i socijalnim uvjetima na strani posvojitelja. Sastavljeno mišljenje centra za socijalnu skrb izdaje se u pisanom obliku te sadrži identifikacijske podatke o posvojitelju, obiteljsku anamnezu, materijalne i stambene uvjete, osobnu motivaciju, zdravstveno stanje, kompetencije i druge podatke. Procjenu vrši stručni tim koji se sastoji od pravnika, socijalnog radnika i psihologa.

U pravilniku su kao metode i tehnike prilikom procjene navedeni intervjui s potencijalnim posvojiteljima, sveobuhvatna obiteljska procjena uz pomoć stručnih alata, procjena roditeljskih sposobnosti i okolinskih čimbenika, razgovor s rodbinom i prijateljima, posjeti potencijalnim posvojiteljima te uvid u dostavljenu dokumentaciju. Za procjenu podobnosti ključna je stabilnost zajednice obiteljskog života. Pod stabilnosti podrazumijeva se odnos partnera, ali i materijalni uvjeti zajednice u kojoj

bi dijete odrastalo. Prema Patrčević i Ernečić (2020). u pogledu partnerskih odnosa homoseksualni partneri iskazuju određene prednosti u odnosu na heteroseksualne partnere. Prednosti se očituju u ravnopravnoj podijeli roditeljskih obveza i obveza vezanih za kućanstvo te ravnopravno sudjelovanje oba partnera u svim domenama obiteljskog života. Iako bi u teoriji navedeno išlo u prilog homoseksualnim partnerima prilikom izbora posvojitelja, u sljedećem poglavlju daljnje će se obraditi tema posvojenja od strane homoseksualnih osoba u Republici Hrvatskoj te implikacije na koje se nailazi u domaćoj zakonodavnoj literaturi.

4.2. Istospolne zajednice kao potencijalni posvojitelji u Republici Hrvatskoj

U Republici Hrvatskoj status istospolnih zajednica u kontekstu posvojenja u odnosu na bračne i izvanbračne zajednice značajno je nepovoljniji. U slučaju rekonstruirane obitelji, životni partner ima pravo ostvariti se u roditeljskoj ulozi tako da roditeljsku skrb ostvari zajedno ili umjesto drugog životnog partnera. Ostvarena roditeljska skrb može biti privremenog ili trajnog karaktera. Privremena roditeljska skrb ostvaruje se povjerenjem djeteta životnom partneru, a moguća je samo u slučajevima gdje partner ispunjava pretpostavke koje su propisane za odnos skrbništva (Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, NN 92/2014, 98/2019). Skrbnik mora biti osoba koja nije lišena poslovne sposobnosti, kojoj nije oduzeto pravo na roditeljsku skrb, čije osobine i ponašanje su odgovarajuće za odgoj djeteta, čiji interesi su vezani za dobrobit djeteta, koja nije vezana uz štićenika ugovorom o dosmrtnom ili doživotnom uzdržavanju (Obiteljski zakon, NN 103/2015, 98/2019). Ako privremena skrb traje duže od 30 dana, potrebno je ovjeriti pisanu izjavu o povjerenj skrbni.

Opisana roditeljska skrb vezana je za određena prava i obveze životnog partnera. Partneru je omogućeno da u situaciji koja je definirana kao hitna ili opasna za dijete poduzima radnje u cilju zaštite dobrobiti djeteta, a prilikom toga nužno je obavijestiti roditelja. Odluke vezane uz svakodnevni život djeteta može donositi životni partner uz pristanak drugog partnera/ roditelja djeteta. Ako dođe do prekida životnog partnerstva, a u obiteljskoj zajednici je živjelo maloljetno dijete, partner ima pravo na ostvarivanje daljnjeg kontakta s djetetom. O opsegu, trajanju i drugim

obilježjima kontakta odlučuje sud (Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, NN 92/2014, 98/2019).

Trajni oblik roditeljske skrbi partner može ostvariti kroz partnersku skrb. Ona je dopuštena u slučajevima smrti životnog partnera koji je roditelj djeteta, a u iznimnim slučajevima prema procjeni suda i tijekom života partnera. U drugoj situaciji potrebno je utvrditi ulogu drugog roditelja. Ako je drugi roditelj nepoznat ili mu je oduzeta roditeljska skrb nad djetetom zbog zlostavljanja, partnerska skrb može biti ostvarena. Partner mora ispuniti uvjete propisane za odnos skrbništva kako bi pred sudom ostvario navedeno pravo. Partnerskom skrbi ostvaruju se sva prava i dužnosti koja proizlaze iz roditeljske skrbi te se stvara odnos srodstva odnosno prema svom sadržaju partnerska skrb odgovara institutu posvojenja (Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, NN 92/2014, 98/2019).

Zajedničko posvojenje životnih partnera ili posvojenje u ijednom obliku u slučaju neformalne istospolne zajednice nije predviđeno zakonom. U navedenim segmentima dolazi do kršenja načela ravnopravnosti i jednakosti. Upravni sud je u početkom 2021. godine u konkretnom slučaju životnog partnerstva dvije osobe muškog spola donio odluku da formalne istospolne zajednice odnosno osobe u životnom partnerstvu imaju pravo na posvojenje djece te da je suprotno djelovanje primjer diskriminacije (Lukić, 2021.). Na taj način se kroz sudsku praksu izjednačilo zakonsko pravo životnog partnerstva i bračne zajednice. S druge strane, neformalno životno partnerstvo je još uvijek u velikom nerazmjeru u zakonskim pravima u usporedbi s izvanbračnom zajednicom.

Pripadnici LGBTIQ+ zajednice nastavljaju se boriti za svoja prava te često ističu nelogičnosti sustava. Najočitiya nelogičnost je mogućnost samca da posvoji dijete uz istovremeno ograničavanje istog prava drugim skupinama. Stručnjaci svoju odluku pravdaju koristeći podobnost, prikladnost posvojitelja s jedne strane i dobrobit djeteta s druge. Njihovo objašnjenje je u potpunosti legitimno ako je promatramo iz zakonske i stručne perspektive. Borba za prava LGBTIQ+ zajednice je neosporiva s obzirom na načela ravnopravnosti i jednakosti, no posvojenje kao svoj temelj ima zbrinjavanje djece imajući u vidu dobrobit djece, a ne pravo čovjeka ili skupine. Dobrobit djeteta i zaštita njegovih prava dolaze prije svega ostalog (Jakovac-Lozić i

Vetma, 2006.). S druge strane ako polazimo od dječje dobrobiti u izboru najprikladnijeg posvojitelja trebali bi isključiti faktor seksualnosti kao determinirajući čimbenik prikladnosti pojedinca ili para, a upravo u tom kontekstu dolazi do podvojenih mišljenja društva i teške uloge zakonodavca. O podobnosti i prikladnosti istospolnih zajednica govori i podatak da potencijalni posvojitelji homoseksualne orijentacije su stariji, obrazovaniji te boljeg socio-ekonomskog statusom od ostalih potencijalnih posvojitelja (Gates i sur., 2007.).

Zakon odražava društveno mišljenje odnosno zakonodavac je predstavnik građana. Svaki građanin ima pravo izreći svoje mišljenje na indirektan (glasanjem za željene predstavnike na demokratskim izborima) ili direktan (referendumom) način o određenom problemu/diskursu unutar društva. Uloga zakonodavstva je ujednačavanje pravnih propisa sukladno njihovom hijerarhijskom položaju te kreiranje, izmjena ili dopuna postojećih propisa sukladno društvenim zahtjevima. Europska unija u svom djelovanju i dokumentima promiče načela jednakosti i ravnopravnosti te ljudska prava, a za njihovo kršenje moguće je potraživati pravdu na europskom sudu za ljudska prava. S druge strane, tradicionalna kultura i katoličanstvo kao naslijeđe u Republici Hrvatskoj imaju posebnu zaštićenosti braka koja je utkana u Ustav te ocrta volju građana. Referendum iz 2013. godine upisao je brak kao zajednicu muškarca i žene u Ustav te na taj način potvrdio ulogu države kao zaštitnice bračne zajednice (Korać Graovac, 2015.). Ipak važno je naglasiti pasivnost građana kada je u pitanju politički život zajednice koji je potvrđen niskim postocima izlaznosti na izbore i politička zbivanja te mogućnosti drugačijih rezultata u slučaju veće izlaznosti i odaziva društva (Jović, 2012.).

Volja građana formira se na temelju različitih čimbenika poput neznanja, tradicije i kulture, religijskih uvjerenja, predrasuda i stereotipa. Neznanje ne predstavlja edukacijske manjkavosti već općenito nedostatak spoznaja o pripadnicima. LGBTIQ+ zajednica postoji oduvijek, ali je do 20. stoljeća bila svojevrsna tajna unutar društva. Kao opreka neznanju o LGBTIQ+ zajednici, javlja se znanje kojim pojedinac pravda svoja uvjerenja. Čovjek uči dok je živ, no najveći dio njegovog znanja stječe se kroz sustav obrazovanja koji predstavlja formalni oblik učenja. Primjerice, čest argument među protivnicima posvojenja od strane istospolnih zajednica je antropološka i biološka činjenica da je u stvaraju života sudjeluju

muškarac i žena (muška i ženska spolna stanica) te da je roditeljska uloga spolno determinirana od pamtivyjeka (Jakovac-Lozić i Vetma, 2006.). Korištenje takvih argumenata predstavlja selekciju činjenica i znanja sukladno osobnim uvjerenjima osobe.

Tradicija i kultura te religijska uvjerenja međusobno se prožimanju, a bez obzira na njihov sadržaj čine bitan dio pojedinčevog identiteta i ulaze u sferu neformalnog učenja. Čovjek je djelomičan proizvod svoje okoline, a preko procesa socijalizacije (socijalnim učenjem) vrijednosti i moral okoline integriraju se u osobni vrijednosni sustav i identitet pojedinca (Hoare, 1991.). Uobičajeno je i znanstveno opravdano da se stavovi pojedinca razlikuju ovisno o mjestu rođenja koje je određeno posebnom tradicijom i kulturom, a i sustavom vjerovanja. Kršćanstvo je dominantna religija Europe koja ima čvrsto korijene u formaciji tradicije i kulture određenih prostora, a posebno se izdvajaju mediteranske zemlje. Unutar religija postoji dva polarizirana stava koja formiraju mišljenje o posvojenju od strane istospolnih zajednica. Prvi se poziva na vjerske izvore u kojima je naglašena funkcija muškarca i žene kao partnera, obitelji i roditelja te se očituje u istraživanjima u kojima je visoki stupanje religioznosti povezan s negativnim stavovima prema LGBTIQ+ zajednici, poput istraživanja Averett i suradnika (2011.). Drugi stav ističe da su temelj vjere zapovijedi ljubavi, milost, tolerancije i ostale vrijednosti koje po svojoj prirodi idu protiv negativnih stavova, mržnje i diskriminacije prema LGBTIQ+ populaciji (Klinken, 2017).

4.3. Stavovi i uvjerenja o posvojenju od strane istospolnih zajednica

Istraživanje provedeno na 28 država Europe ispitivalo je opću prihvaćenost istospolnih zajednica u državi i stavove o posvajanju istospolnih zajednica (Takács i sur., 2016.). Najvišu razinu opće prihvaćenosti iskazale su Island, Nizozemska i Švedska, a najmanje razine prihvaćenosti iskazale su zemlje Istočne Europe među kojima se našla i Republika Hrvatska (Takács i sur., 2016.). Pozitivne stavove prema posvajanju istospolnih zajednica iskazale su Island, Nizozemska i Švedska, dok su negativni stavovi karakteristika Cipra, Poljske, Ukrajine, Grčke i Slovačke (Takács i

sur., 2016.). U istraživanju Averett i suradnika (2011.) ispitani su stavovi 776 posvojitelja o posvajanju istospolnih zajednica. Po rezultatima istraživanja negativnim stavovima prema istospolnim zajednicama skloniji su oženjeni muškarci starije životne dobi, nižeg obrazovnog statusa, višeg stupnja religioznosti te konzervativnih svjetonazora. Isti se čimbenici javljaju i kod udatih žena, a kod neudatih žena kao bitan čimbenik ističe se stupanj religioznosti, ali ne i religijska pripadnost.

U Kanadi je provedeno istraživanje na 506 studenata koje je pokazalo da studenti heteroseksualne parove smatraju prikladnijim posvojiteljima od homoseksualnih parova (McCutcheon i Morrison, 2015.). Nadalje, studenti smatraju da su lezbijske zajednice u kojima je jedna partnerica feminizirana, a druga preuzima ulogu muškarca, prikladnije za odgoj djece od lezbijskih zajednica u kojima su obje partnerice feminizirane. Negativni stavovi studenata povezani su s religioznošću. Pozitivnije stavove imaju studenti socijalnog rada koji su okruženi roditeljima i prijateljima s pozitivnijim stavovima, a kod studenata socijalnog rada s negativnim stavom prema posvajanju istospolnih zajednica kao ključni čimbenik izdvaja se religioznost (Swank i Raiz, 2010.). Huić i suradnici (2015.) proveli su istraživanje na 1 551 studentu u Republici Hrvatskoj, a istraživanjem su ispitali stavove o pravima homoseksualnih osoba. U pravilu su studenti imali pozitivne stavove prema pravima homoseksualaca, no u manjem opsegu su podržavali prava homoseksualnih osoba vezana uz proširenje obitelji poput potpomognute oplodnje ili posvojenja. Veću podršku iskazale su žene, osobe slabijeg stupnja religioznosti te osobe koje u svom društvu imaju pripadnike LGBTIQ+ zajednice (Huić i sur., 2015.).

Stavovi stručnjaka obrađeni su u istraživanju vezanom za procjenu podobnosti potencijalnih posvojitelja u slučaju kada su potencijalni posvojitelji homoseksualne osobe (Ryan, 2000.). Rezultati istraživanja ukazali su na velike varijacije u odgovorima socijalnih radnika. Dio stručnjaka nije smatrao istospolne zajednice odgovarajućim rješenjem za dijete zbog osobnih vrijednosti, dok su ostali iskazali da za njih ne postoje razlike između homoseksualnih i heteroseksualnih posvojitelja ako su drugi uvjeti za posvajanje ispunjeni. Pravila struke navode na pozitivne stavove prema posvajanju od strane istospolnih zajednice, no na njih utječe okolina i osobni stavovi pojedinca. Stavovi 388 psihologa pokazali su se i u istraživanju Crawford i suradnika (1999.), a čiji rezultati ukazali da će stručnjaci preferirati heteroseksualne

posvojitelje u odnosu na homoseksualne posvojitelje, pogotovo u slučaju ženskog djeteta.

4.4. Posvajanje od strane istospolnih zajednica u inozemstvu

Pravo istospolnih zajednica na posvojenje djece nije izriječno definirano u međunarodnim dokumentima, no proizlazi iz ljudskih prava te načela ravnopravnosti i jednakosti. Nadalje, pitanje seksualnosti smatra se posebnim oblikom osobnog podatka čija povreda dovodi do diskriminacije. Diskriminacija na temelju seksualnosti određena je kao isključivanje, razlikovanje ili upotreba drugačijeg tretmana koja se temelji na seksualnoj orijentaciji, spolnom ili rodnom identitetu pojedinca s ciljem povrede dostojanstva te kršenjem načela jednakosti i ravnopravnosti (Beger, 2000.). Razlikuju se izravna i neizravna diskriminacija, uznemiravanje, poticanje na diskriminaciju, višestruka diskriminacija i druge vrste diskriminacijskog ponašanja od kojih se posebno ističe govor mržnje. Suvremeni mehanizmi zaštite sadržani su u pravnim propisima Europske unije, Vijeća Europe i Ujedinjenih naroda.

Tendencija Europske Unije i drugih međunarodnih organizacija je društvo jednakih, no unatoč propisima i radu organizacija institut posvojenja je specifičan za svaku državu. Općenito govoreći prava LGBTIQ+ zajednice počela su se razvijati drugom polovicom 20. stoljeća u državama Zapadne i Srednje Europe poput Danske, Norveške, Švedske, Njemačke i Nizozemske. Nabrojane države imaju paralelan razvoj prava LGBTIQ+ zajednice koji počinje 80-tih i 90-tih godina prošlog stoljeća kada istospolne zajednice dobivaju svoj formalan oblik u zakonodavstvu. Unatoč formalizaciji istospolnih zajednica postojale su razlike u njenim pravima i pravima ostalih oblika obiteljskog života. Istospolne zajednice nisu bile na popisu potencijalnih korisnika medicinski potpomognute oplodnje ili potencijalnih posvojitelja. Pravo na posvojenje razvilo se iz prava na ostvarivanje roditeljske skrbi nad djetetom partnera odnosno u slučajevima rekonstruiranih obitelji (Polikoff, 2000.). Iako je put do legalizacije posvojenja za istospolne zajednice bio dug i trnovit, sve navedene države legalizaciju su provele početkom novog stoljeća. Sjedinjene Američke Države imaju kompleksno pravno uređenje instituta posvojenja koje je ovisno o samoj saveznoj

državi, no povijesni razvoj posvojenja nalikuje na onaj u Europi. Razlika u pravnoj regulativi pojedine države najbolje je vidljiva u činjenici da je osobama homoseksualne orijentacije u Floridi zabranjeno posvojiti, dok je u Kaliforniji najviše zaključenih postupaka posvojenja od strane homoseksualnih partnera (Gates i sur., 2007.). Zbog potencijalnih zakonskih barijera i birokracijske složenosti često se koristi opcija inozemnog posvajanja (Appell, 2011.).

Inozemno posvajanje postaje popularno nakon drugog svjetskog rata porastom broja djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi osobito na području Azije (Hollingsworth, 2003). Inozemno posvajanje dobilo je nove dimenzije i utjecalo je na obiteljsku raznovrsnost u koju su sada bile uključene osobe različite nacionalnosti, boje kože i drugih osobnih obilježja. Ista pojava je uzrokovala brojne kontroverze koje su bile vezane uz potencijalne probleme s izgradnjom identiteta posvojene djece (Appell, 2011.). Veliki problem postao je i porast u otmicama i trgovini djecom koji je uskoro doveo do pada u inozemnom posvajanju te postroženju zakonske regulative istog (Appell, 2011.). Inozemno posvajanje djece se i dalje provodi te je birokratski olakšano za postupke posvajanja unutar prostora Europske Unije. Postupak posvojenja ovisi o zakonodavstvu države unutar koje se posvojenje vrši, no dokumentacija o posvojenju ima svoju težinu i u državi posvojitelja. Najveći broj inozemnih posvajanja zabilježen je u Sjedinjenim Američkim Državama, Francuskoj, Španjolskoj, Italiji, Kanadi i Nizozemskoj, a najveći rast u broju inozemnih posvajanja bilježi Španjolska, a posvojena djeca dolazila su iz Kine, Indije, Sjeverne Koreje, Rusije i Kolumbije (Marre i Briggs, 2009.).

U svom istraživanju Messina i D'Amore (2018.) prikazali su perspektivu istospolnih zajednica u kontekstu izazova i prepreka u procesu posvajanja. Istraživanje je provedeno u Europi na 16 lezbijski parova i 46 gay parova. Zemlje u kojima se provodilo istraživanje su Belgija, Francuska i Španjolska. Otkriveno je da su prilikom donošenja odluke o posvajanju i tijekom samog procesa posvojenja, partneri često bili pod osobitim emocionalnim stresom te u stanju sumnje zbog izloženosti društvenim stavovima. Također, istaknute su barijere koje su se javile tijekom procesa posvajanja poput negativnih stavova bioloških roditelja djeteta ili birokratskih specifičnosti

pojedine države kao što je kvotna ograničenost istospolnih zajednica koje mogu posvojiti dijete na godišnjoj razini kao u Belgiji.

4.5. Dobrobit djece posvojene od strane istospolnih zajednica

Diskriminacija istospolnih zajednica po pitanju posvojenja argumentirana je upitnošću dobrobiti djece odrastanjem u istospolnoj zajednici. Najznačajnije istraživanje koje ide u prilog negativnim stavovima prema posvajanju od strane istospolnih zajednica poznato je pod nazivom Teksaška studija Marka Regnerusa (Evetović, 2022.). Glavni zaključak studije je da djeca odrasla u istospolnim zajednicama imaju teškoće u psihoemocionalnom razvoju u odnosu na djecu odraslu u heteroseksualnim zajednicama te da je njihova dobrobit ugrožena. Iako se navedenom studijom koriste skupine koje zagovaraju ograničavanje i ukidanje prava LGBTIQ+ zajednice, znanstvena zajednica jednoglasno je proglasila rad primjerom loše znanstvene prakse zbog metodoloških problema u uzorkovanju i neprimjerenih zaključaka (Evetović, 2022.).

Istraživanja poput Grotevant i McDermott (2014.) potvrđuju da postoje potencijalni razvojni rizici koji su izraženiji kod posvojene djece u odnosu na opću populaciju. Prepoznati rizici su teškoće u prilagodbi na nove životne okolnosti i dodatna potreba za pažnjom. Razvojni rizici se realiziraju kroz internalizirane oblike, poput depresije ili anksioznosti, te kroz eksternalizirane oblike, poput rizičnog seksualnog ponašanja, zloupotrebu alkohola, ulaženje u konflikte. Također, proces posvojenja može biti osobito stresan za dijete bez obzira na fazu procesa posvajanja, a akumulirani stres može biti prediktor zdravstvenih problema neurološkog i endokrinog sustava (Grotevant i McDermott, 2014.). Razvojni rizici koji su izraženiji kod posvojene djece postoje, no istraživanja kontinuirano potvrđuju da se navedeni rizici ne razlikuju s obzirom na spol posvojitelja. Averett i suradnici (2009.) proučavali su emocionalne teškoće i probleme u ponašanju posvojene djece homoseksualnih i heteroseksualnih zajednica te su zaključili da spol i seksualna orijentacija posvojitelja ne utječu na razvojne ishode posvojene djece. Perrin i suradnici (2013.) osvrtom na 23 istraživanja objavljena prije 2000. godine potvrđuju da ne postoji razlika u dobrobiti

djece posvojene od strane istospolnih zajednica u odnosu na heteroseksualne zajednice te isključuju spol i seksualnu orijentaciju kao negativni utjecaj na razvoj posvojenog djeteta. Nadalje, Patterson (1995.) tvrdi da spol i seksualna orijentacija ne bi smjele biti relevantne u procesu posvajanja s obzirom na kontinuiranu dosljednost istraživanja koja potvrđuju da dječja dobrobit nije ugrožena odrastanjem u istospolnoj zajednici. Iako su spol i spolna orijentacija znanstveno odbačeni kao potencijalni čimbenici rizika po pitanju dobrobiti djece, postojanje predrasuda i stereotipa u društvu prema Perrin i suradnicima (2013.) može imati negativne posljedice na razvoj djeteta. S druge strane postoje istraživanja, kao što je istraživanje Patterson (2006.), koja ističu da postojanje stereotipa i predrasuda unutar društva nije značajan prediktor za dobrobit djece.

Najvažniji utjecaj na razvojne ishode kod djece ima kvaliteta odnosa s posvojiteljima, odnosno roditeljima. Šincek i Ajduković (2012.) prepoznaju spremnost na otvaranje roditeljima kao zaštitni, a pretjerani roditeljski nadzor kao rizični čimbenik kada je riječ o društveno neprihvatljivom ponašanju mladih. Kvalitetan odnos s roditeljima opisan je kao zaštitni čimbenik u psihosocijalnom razvoju djece koji smanjuje pojavnost društveno neprihvatljivog ponašanja i zloupotrebe psihoaktivnih tvari u adolescenciji (Perrin i sur., 2013.). Odnos s roditeljima važan je i za izgradnju rodnog i seksualnog identiteta. Djeca homoseksualnih parova iskazuju manje rodnog šovinizma, manje ulijeću u mladenačke intimne odnose te su sigurnija u vlastito rodno i seksualno opredjeljenje zbog manjeg pritiska da se ponašaju u skladu s rodnim stereotipima (Gato i Fontaine, 2013.). Djeca homoseksualnih parova imaju uobičajen razvoj rodnog identiteta te iskazuju uobičajene preferencije u igrama i aktivnostima u odnosu na djecu heteroseksualnih roditelja (Patterson, 1995.).

Prethodno obrađena istraživanja izjednačuju homoseksualne i heteroseksualne osobe te zajednice po pitanju dječje dobrobiti, a već spomenuto istraživanje Patrčević i Ernečić (2020.) daje teorijsku prednost homoseksualnim parovima zbog pravednije i ravnopravnije raspodjele životnih obveza među partnerima. Odluka suda (Lukić, 2021.) kojom se potvrđuje pravo na posvajanje istospolnih zajednica omogućuje partnerima da pristupe procjeni podobnosti i prikladnosti, no odlukom nije zagarantirano provođenje procesa do kraja. Naime, u Republici Hrvatskoj postoji mnoštvo potencijalnih posvojitelja, a samo nekolicina djece ispunjava pretpostavke

kojima bi mogla pristupiti procesu posvojenja. Prethodnu informaciju potvrđuju podaci iz 2020. godine kada je 797 djece i mladih bilo smješteno u domove bez odgovarajuće roditeljske skrbi, dok je samo 29 djece i mladih posvojeno iste godine (Sabor.hr, 2021.). Zbog opisane situacije većina posvojitelja prođe kroz procjenu podobnosti i prikladnosti te bude upisana u registar potencijalnih posvojitelja, no do posvojenja nikad ne dođe. Posao socijalnog radnika i ostalih stručnjaka stoga je omogućiti istospolnim zajednicama da budu ravnopravni kandidati u procesu posvajanja u odnosu na ostatak potencijalnih posvojitelja. Šire područje rada za stručnjake je reformacija sustava koja bi promijenila praksu posvajanja u Republici Hrvatskoj.

5. Zaključak

Obitelj i roditeljstvo pojmovi su složene strukture koji su se mijenjali i razvijali tijekom stoljeća. Iako ih nije jednostavno definirati, dva podatka pregledom istraživanja postaju neupitna. Prvo, obiteljski oblici su mnogi te nuklearna obitelj gubi svoj status optimalnog i idealnog tipa obitelji. Drugo, ni obitelj ni roditeljstvo nisu determinirani postojanjem krvnog srodstva. Razvojem humanističkih znanosti u veći fokus se stavljaju psihosocijalne funkcije obitelji koje se definiraju uz pomoć roditeljskih zadaća. Iz perspektive istospolne zajednice oba podatka su ključna s obzirom na nemogućnost biološkog ostvarenja u roditeljskoj ulozi te zakonsku regulativu koja otežava ostvarenje u roditeljskoj ulozi kroz medicinski potpomognutu oplodnju, surogatstvo i/ili posvojenje.

Zasnivanje rekonstruiranih obitelji izdvaja se kao još jedan način stjecanja potomstva koji je pod najmanjim utjecajem društva i države s obzirom na to da uključuje biološko roditeljstvo barem jednog partnera te time ostaje privatna stvar, a ne predmet diskursa u društvu. Ostale metode stjecanja potomstva su pod velikim utjecajem zakonske regulative pojedine države odnosno mišljenja društva koje je temelj zakonskih propisa. Na temu roditeljstva istospolnih zajednica i dobrobiti djece koja odrastaju u istospolnim zajednicama provedena su mnoga istraživanja. Istraživanja negiraju postojanje razlika u roditeljstvu istospolnih zajednica u odnosu

na heteroseksualne zajednice te potvrđuju da su istospolne zajednice jednako stabilna i sigurna okolina za razvoj djece kao i heteroseksualne. Iznimka od navedenog je istraživanje poznato pod nazivom Teksaska studija, a podaci spomenutog istraživanja ne mogu se uzeti kao relevantni zbog oštih kritika znanstvene zajednice na metodologiju i subjektivne zaključke autora. Dosadašnje znanstvene spoznaje stoga ukazuju na diskriminatorno ograničavanje prava LGBTIQ+ populacije po pitanju posvojenja i drugih metoda korištenih u cilju ostvarenja u roditeljskoj ulozi.

U radu je uočena velika je potreba za senzibilizacijom društva kroz edukaciju o institutu posvojenja i pravima LGBTIQ+ populacije. Većina argumenata korištenih u svrhu ograničenja prava istospolnih zajednica po pitanju roditeljstva je potpuno opovrgnuta istraživanjima, no i dalje postoje u društvu u obliku predrasuda i stereotipa. Potpuna zanemarenost seksualnih manjina osobito je vidljiva u sustavu odgoja i obrazovanja pa čak i na visokim ustanovama od kojih bi se očekivala edukacija o LGBTIQ+ populaciji. Seksualne manjine su osobito zanemarene u sustavu odgoja i obrazovanja usporedimo li njihovu pojavnost u kurikulumu s nacionalnim ili vjerskim manjinama.

6. Literatura

Appell, A. R. (2011). Legal issues in lesbian and gay adoption. U D.M. Brodzinsky, & A. Pertman (Eds.), *Adoption by lesbians and gay men: A new dimension in family diversity* (36-61). Oxford: Oxford University Press.

Asplund, K. (2020). Use of in vitro fertilization—ethical issues. *Upsala Journal of Medical Sciences*, *125*(2), 192-199.

Averett, P., Nalavany, B., & Ryan, S. (2009). An evaluation of gay/lesbian and heterosexual adoption. *Adoption Quarterly*, *12*(3-4), 129-151.

Averett, P., Strong-Blakeney, A., Nalavany, B. A., & Ryan, S. D. (2011). Adoptive parents' attitudes towards gay and lesbian adoption. *Journal of GLBT Family Studies*, *7*(1-2), 30-48.

Barić, S., & Vincan, S. (2013). Ustavnopravno načelo jednakosti i pravno uređenje istospolnih zajednica. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, *50*(1), 81-113.

Beger, N. J. (2000). Queer readings of Europe: Gender identity, sexual orientation and the (im) potency of rights politics at the European Court of Justice. *Social & Legal Studies*, *9*(2), 249-270.

Berger, R. (1998). The experience and issues of gay stepfamilies. *Journal of Divorce & Remarriage*, *29*(3-4), 93-102.

Busardò, F. P., Gulino, M., Napoletano, S., Zaami, S., & Frati, P. (2014). The evolution of legislation in the field of Medically Assisted Reproduction and embryo stem cell research in European union members. *BioMed research international*, 2014.

Clarke, V. (2001). What about the children? Arguments against lesbian and gay parenting. *Women's Studies International Forum*, *24*(5), 555-570.

Claxton-Oldfield, S., & O'Neil, S. (2007). Perceptions of gay and lesbian stepfamilies. *Journal of Divorce & Remarriage*, *46*(3-4), 1-8.

Crawford, I., McLeod, A., Zamboni, B. D., & Jordan, M. B. (1999). Psychologists' attitudes toward gay and lesbian parenting. *Professional Psychology: Research and Practice*, *30*(4), 394-401.

Čudina – Obradović, B., Obradović i Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

De Wert, G., Dondorp, W., Shenfield, F., Barri, P., Devroey, P., Diedrich, K., Tarlatzis, B., Provoost, V., & Pennings, G. (2014). ESHRE Task Force on Ethics and Law 23: medically assisted reproduction in singles, lesbian and gay couples, and transsexual people. *Human reproduction*, 29(9), 1859-1865.

Dempsey, D. (2013). Surrogacy, gay male couples and the significance of biogenetic paternity. *New genetics and society*, 32(1), 37-53.

Evetović, M. (2022). Ohrabriti se za promišljanje; Pitanje usvajanja djece od strane istospolnih parova. *Spectrum: ogledi i prinosi studenata teologije*, 55(1), 49-66.

Gartrell, N., & Bos, H. (2010). US national longitudinal lesbian family study: Psychological adjustment of 17-year-old adolescents. *Pediatrics*, 126(1), 28-36.

Gates, G. J., Badgett, M. V., Macomber, J. E., & Chambers, K. (2007). *Adoption and foster care by gay and lesbian parents in the United States*. UCLA: The Williams Institute.

Gato, J., & Fontaine, A. M. (2013). Anticipation of the sexual and gender development of children adopted by same-sex couples. *International Journal of Psychology*, 48(3), 244-253.

Grotevant, H. D., & McDermott, J. M. (2014). Adoption: Biological and social processes linked to adaptation. *Annual review of psychology*, 65(1), 235-265.

Grozdanić, S. (2000). Jednoroditeljske obitelji prema uzrocima njihova nastanka. *Ljetopis socijalnog rada*, 7(2), 169-182.

Hoare, C. H. (1991). Psychosocial identity development and cultural others. *Journal of Counseling & Development*, 70(1), 45-53.

Hollingsworth, L. D. (2003). International adoption among families in the United States: Considerations of social justice. *Social Work*, 48(2), 209-217.

Huić, A., Jugović, I., & Kamenov, Ž. (2015). Stavovi studenata o pravima osoba homoseksualne orijentacije. *Revija za socijalnu politiku*, 22(2), 219-245.

- Jakovac-Lozić, D., & Vetma, I. (2006). Seksualna orijentacija posvojitelja i najbolji interes djeteta. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 56(5), 1405-1442.
- Jović, D. (2012). Euroravnodušna Hrvatska. *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, 3(9), 63-65.
- Klinken, A. V. (2017). Culture wars, race, and sexuality: A nascent Pan-African LGBT-affirming Christian movement and the future of Christianity. *Journal of Africana Religions*, 5(2), 217-238.
- Korać Graovac, A. (2015). Brak i obitelj kao vrijednost u hrvatskom pravnom sustavu. *Bogoslovska smotra*, 85(3), 799-811.
- Kovaček-Stanić, G. (2013). Biomedicinski potpomognuto začeće i rođenje deteta: Surogat materinstvo u uporednom evropskom pravu i Srbiji. *Stanovništvo*, 51(1), 1-21.
- Lavoie, K., & Saint-Jacques, M. C. (2020). Lovers for a time, mothers for life: Ecosystemic analysis of blended family experiences of lesbian mothers and stepmothers. *Child & Family Social Work*, 25(4), 946-954.
- Lukić, S. (2021). Korak do prava gay parova na posvajanje: Sve o novoj velikoj pobjedi partnera Šegote i Kožića. Posjećeno 15.06.2022. na mrežnoj stranici Jutarnji.hr: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/korak-do-prava-gay-parova-na-posvajanje-sve-o-novoj-velikoj-pobjedi-partnera-segote-i-kozica-15070862>.
- Lynch, J. M. (2004). The identity transformation of biological parents in lesbian/gay stepfamilies. *Journal of Homosexuality*, 47(2), 91-107.
- Marre, D., & Briggs, L. (Eds.). (2009). *International adoption: Global inequalities and the circulation of children*. New York: NYU Press.
- McCutcheon, J., & Morrison, M. A. (2015). The effect of parental gender roles on students' attitudes toward lesbian, gay, and heterosexual adoptive couples. *Adoption Quarterly*, 18(2), 138-167.
- Messina, R., & D'Amore, S. (2018). Adoption by lesbians and gay men in Europe: Challenges and barriers on the journey to adoption. *Adoption quarterly*, 21(2), 59-81.

- Nakash, A., & Herdman, J. (2007). Surrogacy. *Journal of Obstetrics and Gynaecology*, 27(3), 246-251.
- Nixon, E., & Hadfield, K. (2016). Blended Families. *Encyclopedia of Family Studies*, 1-5.
- Obiteljski zakon. *Narodne novine*, br. 103/2015, 98/2019.
- Patrčević, S., & Ernečić, M. (2020). Razvoj djece u istospolnim zajednicama-činjenice, predrasude i uloga društva. *Ljetopis socijalnog rada*, 27(3), 563-590.
- Patterson, C. J. (1995). Adoption of minor children by lesbian and gay adults: A social science perspective. *Duke Journal of Gender Law & Policy*, 2(1), 191-206.
- Patterson, C. J. (2000). Family relationships of lesbians and gay men. *Journal of marriage and family*, 62(4), 1052-1069.
- Patterson, C. J. (2006). Children of lesbian and gay parents. *Current directions in psychological science*, 15(5), 241-244.
- Perrin, E. C., Siegel, B. S., Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health, Pawelski, J. G., Siegel, B. S., Dobbins, M. I., Lavin, A., Mattson, G., Pascoe, J., & Yogman, M. (2013). Promoting the well-being of children whose parents are gay or lesbian. *Pediatrics*, 131(4), 1374-1383.
- Perry-Fraser, C., & Fraser, R. (2017). A qualitative analysis of difficulties on transition days in blended families. *Advances in Applied Sociology*, 7(6), 245-260.
- Polikoff, N. D. (2000). Recognizing partners but not parents/recognizing parents but not partners: Gay and lesbian family law in Europe and the United States. *New York Law School Journal of Human Rights*, 17(2), 711-751.
- Pravilnik o elementima koji se odnose na podobnost i prikladnost za posvojenje, sadržaju stručnog mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje, metodama utvrđivanja podobnosti i prikladnosti, sadržaju izvješća o djetetu, vođenju registra o potencijalnim posvojiteljima te načinu vođenju registra o posvojenjima. *Narodne novine*, 106/2014.

Rajhvajn Bulat, L. (2019). Seminar međunarodnog istraživanja subjektivne dobrobiti djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 26(2), 291-293.

Ryan, S. D. (2000). Examining social workers' placement recommendations of children with gay and lesbian adoptive parents. *Families in Society*, 81(5), 517-528.

Sabor.hr. (2021). *Izješće o radu pravobraniteljice za djecu za 2020. godinu*. Posjećeno 31.08.2022. na mrežnoj stranici Sabor.hr: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-03-31/123003/IZVJ_PRAVOBRANITELJICA_ZA_DJECU_2020.pdf.

Stewart, S. D. (2007) *Brave new stepfamilies: Diverse paths toward stepfamily living*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Swank, E., & Raiz, L. (2010). Attitudes toward gays and lesbians among undergraduate social work students. *Affilia*, 25(1), 19-29.

Šeparović, M. (2014). *Dobrobit djeteta i najbolji interes djeteta u sudskoj praksi*. Zagreb: Novi informator doo.

Šincek, D., & Ajduković, M. (2012). Doprinos percepcije roditeljskog ponašanja, rizičnosti braće/sestara i vršnjaka te internaliziranih problema društveno neprihvatljivom ponašanju mladića. *Psihologijske teme*, 21(1), 1-28.

Takács, J., Szalma, I., & Bartus, T. (2016). Social attitudes toward adoption by same-sex couples in Europe. *Archives of sexual behavior*, 45(7), 1787-1798.

Van Rijn-van Gelderen, L., Bos, H. W. M., Jorgensen, T. D., Ellis-Davies, K., Winstanley, A., Golombok, S., Rubio, B., Gross, M., Vecho, O., & Lamb, M. E. (2018). Wellbeing of gay fathers with children born through surrogacy: a comparison with lesbian-mother families and heterosexual IVF parent families. *Human Reproduction*, 33(1), 101-108.

Wagaman, M. A. (2016). Self-definition as resistance: Understanding identities among LGBTQ emerging adults. *Journal of LGBT Youth*, 13(3), 207-230.

Zakon o istospolnim zajednicama. *Narodne novine*, br. 116/2003.

Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji. *Narodne novine*, br. 86/2012.

Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola. *Narodne novine*, br. 92/2014, 98/2019.

Ziv, I., & Freund-Eschar, Y. (2015). The pregnancy experience of gay couples expecting a child through overseas surrogacy. *The Family Journal*, 23(2), 158-166.